

Bir On Yedinci Yüzyıl Osmanlı Eserinden Hareketle Maji/Büyük Sanatına Dair

On the Art of Maji/Magic Based on a Seventeenth Century Ottoman Work

Öz

Serdal KARA*

* Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı,
Mardin, Türkiye,
serdalkaraa@hotmail.com,
ORCID: 0000-0003-0133-7767
ROR ID: ror.org/0396cd675

Gönderilme Tarihi / Received Date

26.11.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date

08.02.2025

Yayın Tarihi / Publication Date

21.03.2025

Atıf/Citation: Kara S.,

Bir On Yedinci Yüzyıl Osmanlı Eserinden Hareketle Maji/Büyük Sanatına Dair, 31, 315-324
doi.org/10.30767/diledeara.1591333

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlеме.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları dergimize ait olup CC-BY-NC-ND lisansına uygun olarak açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The copyright of the articles published in our journal belongs to our journal and is published as open access in accordance with CC-BY-NC-ND licenses.

tded.org.tr | 2025

Nesne, olay ve olgular toplumların kendi imgesel dünyalarına göre algılanmakta ve buna bağlı olarak tanımlanıp anlamlandırılmaktadır. Bazı tabu ve anlayışların oluşmasına neden olan bu algı ve anlamlandırmalar toplumsal birlikteliği güçlü kılmakta, bireylerin toplum üyelerine veya toplumsal yaşama zarar verecek davranış ya da eylemlerden uzaklaşmasını sağlamaktadır. Bu durum ve anlayışa karşı gelen suçluları cezalandırmak için başvuru yöntemlerinden biri olarak majik gücün yararlanılmaktadır. Nicel sonuç amaçlayan pratik bir yapıya sahip olan büyü veya maji, insanın ihtiyaç, eğilim, gereksinim ve hedeflerinin belli ilkelere bağlı olarak belirli tekniklerle yapılması olarak kabul edilebilir. Çalışmada XVII. yüzyıl Osmanlı dönemine ait bir yazma eser olan Fezâ'il-i Beytî'l-Mukaddes'te kutsal kabul edilen Kudüs'ü korumak için düzenlenen majik güçlere sahip nesnelerin koruyuculuğu temelinden hareketle toplumsal yapıda büyüün etkisi, toplumların büyüye bakış açısı ve büyüünün koruyuculuğu üzerine yaygın olan inanışlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Metindeki maddi nesneler, doğaüstü bir tasarım olarak değil, büyüsel bir etkiyle şekillenmiş ve fiziksel güç taşıyan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda ilk olarak büyü, maji, tılsım terimleri ve bu terimlere bağlı fetişizm, anima, mana, simya, kimya gibi terimler üzerinde durulmaktadır. Daha sonra insan-büyük/maji-nesne ilişkisine yer verilmektedir. Büyünün koruyuculuğu ve Fezâ'il-i Beytî'l-Mukaddes'te buna dair halk inanışları ile ilgili bilgi verildikten sonra elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fezâ'il-i Beytî'l-Mukaddes, halk inanışları, büyü, maji, büyüünün koruyuculuğu

Abstract

Objects, events and phenomena are perceived by societies according to their own imaginary worlds and are defined and interpreted accordingly. These perceptions and interpretations, which lead to the formation of some taboos and understandings, make social unity strong and ensure that individuals stay away from behaviors or actions that will harm members of society or social life. Magical power is utilized as one of the methods used to punish criminals who do not comply with this situation and understanding. Magic or maji, which has a practical structure aiming for quantitative results, can be considered as the fulfillment of human needs, tendencies, requirements and goals with certain techniques based on certain principles. The study focuses on the effect of magic in the social structure, the perspective of societies on magic and the common beliefs about the protection of magic on the basis of the protection of objects with magical powers organized to protect Jerusalem in Fezâ'il-i Bayt al-Muqaddes, a manuscript from the 17th century Ottoman period. The material objects in the text are magically designed rather than supernaturally designed and carry the meaning of physical power. The study first focuses on the terms magic, maji, talisman and related terms such as fetishism, anima, mana, alchemy, chemistry. Then, the human-magic/magic-object relationship is also included. After providing information on the protectiveness of magic and the folk beliefs about it in Fezâ'il-i Bayt al-Mukaddes, the study is completed with the conclusion section in which the findings are evaluated.

Keywords: Fezâ'il-i Bayt al-Mukaddes, folk beliefs, magic, maji, protectiveness of magic

Giriş

XVII. yüzyılda Hıfzî'nin farklı kitap tercümeleri ile kendi tecrübelerine dayanarak kaleme aldığı Fezâ'il-i Beytû'l-Mukaddes, Kudüs ve çevresini anlatan bir eserdir. Kudüs ve çevresine ait coğrafi bilgilerin yer aldığı eserde halk inanışlarına dair bilgilere de yer verilmektedir. Bunların yanı sıra VII. yüzyıl ve öncesi Kudüs'ü ve Kudüs'te toplumsal yaşam ve düzeni korumak için düzenlenmiş (metnin ifadesiyle) “tılsımlar”la ilgili bilgiler de eserde yer almaktadır (Hıfzî, 2023, s. 181, 612). Yunanca ya da Arapça kökenli olarak kabul edilen ve Avrupa dillerine Arapçadan giren tılsım (Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 801) “doğüstü işler yapılabileceğine inanılan güç” (Tietze, 2023, s. 100), “büyü, özellikle hazineyi koruyan büyü” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/t%C4%B1ls%C4%B1m>), “belirli söz, formül veya işaretlerin kullanımıyla bu güçlerin belirli nesnelere kazandırılması” (Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 801), gizli şeyleri bulmayı, kapalı yerleri açmayı, büyüün etkisini sağlayan söz ya da araç (Boratav, 1984, s. 122) şeklinde tanımlanarak büyü ile ilişkilendirilmektedir.

Belli bir amaca ulaşabilmek için doğüstü güçleri kullanmayı hedefleyen eylem ve işlemler bütünü olarak tanımlanan büyü (Çağbayır, 2017, s. 900; <http://lugatim.com/s/b%C3%BCy%C3%BC>; <https://sozluk.gov.tr/>); sempatik (taklit ve temas büyüleri), ak, kara, aktif ve pasif büyü olarak sınıflandırılmaktadır. Doğüstü güçleri etkileyerek iradesi altına almaya çalışan aktif büyüün aksine pasif büyü zararlı etkilerden uzaklaşmayı ve bunlardan kaçınmayı içeren savunma amaçlı büyülerdir (Emiroğlu, Aydın, 2003, s. 167). Bilinen yollarla sağlanamayan şeyleri bir takım gizli güçleri kullanarak elde edip gerçekleştirmek için kullanılan, doğa ve doğa yasalarını etkileme amacı güden büyü (Örnek, 1995, s. 135) kavramı ele alındığı zaman bu kavramın “fetiş, anima, mana, maji, tılsım” gibi kavramlarla da bağlantılı olduğu görülmektedir.

Fetişizm Latince “üretmek” anlamına gelen factitius sözcüğünden türemiştir (Crow, 2002, s. 27). Portekizce feitiço (yapma şey, büyü, etkileyici güç) olarak adlandırılan fetiş, büyü gücü bulunduğu, iyilik ya da kötülük getirebileceğine inanılan nesne olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu, Aydın, 2003, s. 314-315). Bu nesneler bugün tılsım olarak adlandırılan nesnelerle kesilmiş küçük taş parçaları ve kabuklar için kullanılmıştır. Bu sözcüğü kullananların amacı üretmekten ziyade büyü yapmaktır. Kişiyi her türlü tehlike veya sıkıntıdan koruyan fetiş, olağan bir nesne olduğu için bunu ona aktarılan ruhsal ya da psikolojik güçle yapar. Afrikalıların ju-ju dedikleri fetiş, hastalık ve her türlü kötülüğün tedavisi için kullanılır (Crow, 2002, s. 27). Fetiş olan nesne tuhaf biçimli bir taş, fosil, yontularak elde edilmiş herhangi bir figür olabilir (Crow, 2002, s. 27-28).

Anima “can/ruh” sözcüğünden hareketle ruhun varlığına inanmak anlamında kullanılmakta ve insanın yanı sıra diğer varlıkların da ruhların inancı olduğu düşüncesini taşımaktadır. Birçok animiste göre ise ruhlar bedenden ayrılabilmekte ve büyü de bunlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Animizm inanışında majik (büyüsel) güce sahip kişilerin olduğu ve bunların birçok olağanüstü olayların gerçekleşmesinden sorumlu oldukları inancının yer aldığı tespit edilmiştir. Bu güce Melanezya dilinde “mana” denilmektedir (Crow, 2002, s. 25). Malinowski'ye göre ise “mana” animistik öncesi din ve büyüün de özü olan gizil güçtür (Malinowski, 1990, s. 9-10). Doğüstü varlıkların tasarımı olarak kabul edilen “mana”da doğüstü evren tasarımsal mistik, majik güçlerin, bilinmeyen enerjilerin evreni olarak da kabul edilmektedir (Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 564).

Crow'un ruh ve beden bağına bağlı olarak ele aldığı büyü kavramına karşı Freud büyü ve maji kavramlarını ayrı ele almakta ve büyüü ruhları etkileme ve kontrol etme sanatı olarak, majiyi ise

büyüden farklı olarak ruhlarla pek ilgilenmeyen, doğa olayları üzerinde insanları egemen kılıp düşmanlarına karşı koruyup düşmanlarına zarar verme gücü gibi farklı amaçlar taşıyan sanat olarak kabul etmektedir (Freud, 2021, s. 133). Büyücünün sanatı olarak da tanımlanan (Örnek, 1966, s. 28) maji (magi) sözcüğü Mecusi din adamları için kullanılırdı. Mecusi, ilkçağlarda rahiplikte uzmanlaşmış Perslileri belirten Latince magus sözcüğünün Farsçadaki biçimidir. İngilizce magic, Fransızca magie olan maji (büyü) sözcüğü Zerdüşt öncesi kültürler için kullanılan Mecusi'den gelmektedir (Crow, 2002, s. 93). “Rahiplerin ya da bilge kişilerin çalışmaları” anlamına gelen magic (büyü) İngilizceye de Latince ve Yunancadan geçmiştir (Crow, 2002, s. 12). İnsanoğlunun yararına kullanılan büyü (magic) daha sonraki dönemlerde anlam değişmesi ile bencil hatta zararlı kişilerin uygulamaları anlamında kullanılmış, hatta aradaki ayrımın belirgin olması için de kara büyü terimi bazı yazarlar tarafından tercih edilmiştir (Crow, 2002, s. 12). Büyü; astroloji, ilkel astronomi ve simya gibi ilkel kimya bilimlerine dayanmaktadır (Crow, 2002, s. 12). Bunlardan simya “büyü ve sihir” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/simya>; Çağbayır, 2017, s. 5162; Crow, 2002, s. 12), “topraktan altın ve gümüş yapmayı, ölümsüzlük iksirini bulmayı amaçlayan büyüye dayalı madencilik” (Çağbayır, 2017, s. 5162) anlamlarına gelirken metal ve başka maddeleri dönüştürme sanatı olan kimya; “iksir; eskilerin görüşüne göre maddeyi değerli maden olan altın veya gümüşe dönüştürme işi” (Çağbayır, 2017, s. 3320), “Kara ülkenin majik sanatı” anlamlarına gelmektedir (Crow, 2002, s. 90). Majik ise “büyülü, büyü ile ilgili” anlamlarda kullanılmaktadır (Çağbayır, 2017, s. 3724).

1. İnsan-Büyü/Maji-Nesne İlişkisi

İster ilkel ister uygar herhangi bir kimse karşılaştığı bir olay ya da durum karşısında bilgi, tecrübe ya da güç yetersizliği durumunda olay ya da durumu aşmak, güç yetirmek, kurtulmak ya da bu olay ya da durumu anlamlandırmak için arzu, korku ve umut gibi duygularının etkisi veya gerilimi ile tepki gösterir. Psiko-sosyolojik olan bu tür tepkiler kişinin istediği sonuca ulaşmasını düşlemesine, arzularını zapt edilmez hareketlerle göstermesine ya da ifadelendirmesine yol açar.

Kendini kaybetmeden yaşanan yoğun duygu, heyecan, düş ve tepkiler kişide arzu edilene veya hedefe ulaşılmış yahut nefret edilen ya da korkulan güç veya varlıktan kurtulmuş kanısı oluşturur. Zihinsel veya fiziksel olan bu güç, ilkel insanlarda kendiliğinden gelen tılsım ve bunların etkililiğine olan inanç, kişi ve dünyaya ait olmayan kaynağın doğrudan dışavurumu olarak görülmektedir (Malinowski, 1990, s. 70).

İlkel insanlar düşüncelerini etkileyen olaylara karşı ruhsal tasarımlar oluşturarak tepki göstermekte ve bu tasarımları nesnelere taşımaktadır (Freud, 2021, s. 131). Nesnelerin kendileri zihindeki tasarımlar karşısında geri plana çekilmekte, tasarımlardaki eylemlerin nesneler üzerinde de gerçekleşeceğine, düşünceler arasındaki ilişkinin nesneler arasında da geçerli olduğuna inanılmakta ve bu varsayım benimsenmektedir (Freud, 2021, s. 141). Zihindeki tasarıma/ideal olana (ideal bağlantıya/duruma) gerçek gözüyle bakma, gerçek ile ideal olanın karıştırılması olan majiyi E. B. Tylor “Mista-king an ideal connexion for real one” şeklinde ifadelendirmektedir (Freud, 2021, s. 133).

Ayrıca insanların dış dünya ile kurdukları ilişkide sadece onu anlamak için değil aynı zamanda insan, hayvan ve nesnelerle bunların ruhları üzerinde nasıl hâkimiyet kurulacağı gereksinimi, çabası da yer almaktadır (Freud, 2021, s. 132). Frazer bu durumu majiyi açıklarken şu şekilde ifadelendirmektedir: “İnsanlar kendi düşüncelerindeki düzene doğadaki düzen olarak bakma yanlışlığına düşmüşler, dolayısıyla düşünceleri üzerinde sahip oldukları ya da oluyor gördükleri

denetimi gerçekte nesneler üzerinde de kurabilecekleri gibi bir yanılgıya kapılmışlardır” (Frazer, 2021, s. 139).

“Canlı herhangi bir nesnenin tasvirinin yapılmasına yönelik olarak Tevrat’ta yer alan yasak, prensip olarak, heykeltraşlığın yadsınmasından değil, Yahudiliğin kötü gözüyle baktığı majinin elinden bir silahı alma amacından kaynaklanmış olsa gerekir” (Freud, 2021, s. 134). Tevrat’ta ipuçları ile verilen olumsuz uygulamaların, putperestlik günahının gerçekte kara büyüyle ilişkili olduğu açıktır (Crow, 2002, s. 98). Canlı varlığın heykeli ya da tasviri üzerine olan bu anlayışın gerek Müslüman gerekse Hristiyan inancında da devam ettiği görülebilmektedir (Rescher, 2007, s. 579).

2. Büyünün Koruyuculuğu ve Fezâ’il-i Beytü’l-Mukaddes’te Buna Dair Yer Alan Halk İnanışları

Nesneler kimi zaman kendi öznel kapasitesi yönünde temsil edilirken kimi zaman da öznel yapısından bağımsız anlam ve değer kazanır. Nesnelerin öznel kapasiteleri dışında bu yeni değer ve belirlenimle kazandıkları güç halkı ve inananları etkileyip yönlendirir. Toplum tarafından kazandırılan bu güç nesne dışından başka bir yerden gelen bir öznenen kaynaklı bir tılsıma ya da içsel bir güce dayalı olabilmektedir.

Kültürel parametreler içinde konumlandırılan nesneler maddi biçimlerinin ötesinde zaman ve mekâna bağlı olarak toplumsal kullanımdan kaynaklanan bir büyülenme ve saygı kazanmaktadır. Nesneye yönelik bu büyülenme ve saygı hayal kurmayı da içererek arzu ve beklentiği artırmaktadır. Bu nedenle nesne düşünülen ve istenilen değerın taşıyıcısı olarak kabul görmektedir.

Nesnelerin etkileyici hâle gelmesi, özel bir anlam, itibar, konum, kutsallık ve saygı kazanması toplum içindeki kullanım ve toplumsal değerine bağlıdır. Toplumsal değer nesnelerin kapasitelerini belirlerken nesneler de kendisiyle ilişkili olanların değerini arttırmakta ya da azaltmaktadır. Bu durum incelemeye esas alınan metinde yer alan Kudüs örneğinde de görülebilmektedir. Kudüs’te bulunan nesneler Kudüs kutsiyeti üzerinden değer kazanırken Kudüs’te yapılan maji/büyülerin değeri de bu kutsiyete bağlı olarak belirlenmektedir. Metinde Meryem Ana ile ilgili geçen bir olay bu duruma örnek olarak verilebilir. İsrailoğulları zamanında zina yapıp zina yaptığını inkâr eden kadınların Kudüs’te Ayn-ı Selvan yanında bulunan pınarın suyundan içirilerek tespit edilmesi sağlanırdı. Hz. Meryem Ana da bir dişi katır üzerinde o sudan içmesi için götürülür ve ona bu sudan içirilir. Bu tür bir davranışa maruz kalan Meryem Ana kadınların artık böyle bir davranışa maruz kalmaması için dua eder ve böylece o pınar kurur (Hıfzî, 2023, s. 185). Her ne kadar yeraltı suları mistik güce sahip olarak kabul edilse de (Emiroğlu, Aydın, 2003, s. 510) Meryem Ana’nın değeri suyun değerini belirlemekte ve suyun kurumasına neden olmaktadır.

Genellikle her toplumun kendine ait kutsalları vardır. Bu kutsallar kişi, yer ya da nesne olabilmektedir. Toplum bu kutsallarına yaşamında yer vermekte, onları tehlikelerden korumak ve korunmak için önlemler almaktadır. Bu tehlikelerin en korkuncu ve en başta geleni büyü (kara büyü) ve büyücüler olmaktadır. Bu yüzden toplum kendileri dışında yabancılara kuşkuyla yaklaşmakta, isteyerek ya da istemeyerek verebilecekleri zararlara karşı önlemler almaktadır. Halk yabancıların yöreye girmeden, halk içine karışmadan önce büyü güçlerini ellerinden almak ve beraberlerinde getirdikleri zararlı etkileri karşılayıp yok etmek için bazı tedbirler almaktadırlar. Bunlar kimi zaman bir tören olabilirken kimi zaman da kötü etkileri yok etme gücüne sahip hazırlanmış bir nesne de olabilmektedir. Mesela; Güney Pasifikte bulunan Nanumea adasına gelen yabancıların hepsi

ya da temsilcileri adadaki dört tapınağa götürülür, beraberlerinde getirmiş olabilecekleri hastalık ya da kötülöklere karşı dualar edilir, etler sunaklara bırakılır, danslar edilir, şarkılar söylenir. Bir başka örnek de Afrika'daki bazı kabilelerin Kilimanjaro dağına dair inanışlarıdır. Yörede yaşayan halk bu dağda tehlikeli şeytanların yuvası olduğuna inanmaktadır. Buraya giden insanların tekrar halkın arasına karışabilmesi için kötü ruhların büyüsi ve kötü etkileri yok eden içkiden içmeleri gerekmektedir (Frazer, 2004, s. 148). Büyücülerin halkın yaşadığı bölgeden uzaklaştırılması ile ilgili bir örneği Tirol'de görmekteyiz. Tirol'de 1 Mayıs akşamı büyüci kadınların kovulması için çanlar çalınır, tencere ve tavalarla gürültü koparılır, kadınlar buhurdanlar taşır, köpekler çözülür, havlayarak etrafta koşuştururlar, böylece büyüci kadınların saklandıkları yerden çıkıp korkarak kaçmaları sağlanır (Frazer, 1992, s. 169). İncelediğimiz metinde de kutsal olarak kabul edilen Kudüs'e gelen yabancıların zararlarından korunmak, büyülerini etkisiz kılmak için Tirol'de olduğu gibi köpekten yararlanılır. Ancak buradaki köpek şeklinde düzenlenmiş bir figürdür. Kudüs kapısına köpek şeklinde düzenlenen bu figür bırakılır. Bu kapıdan girmek isteyen kara büyüye sahip herhangi bir yabancıya karşı köpek harekete geçip saldırır. Yabancı bu saldırı karşısında korkudan büyü yapamaz hâle gelir (Hıfzî, 2023, s. 181-182).

Dikkat edilirse aykırı davranışlara sahip ya da bu özellikleri taşıdığı düşünülen toplum üyeleri veya yabancılar karşısında kendi toplumsal yaşamına zarar verecek davranış ya da eylemlerden kişilerin uzaklaştırılması için toplum tarafından tabu ya da anlayış geliştirilmektedir. Bu anlayışa karşı gelen suçluları cezalandırmak ya da caydırmak için başvurulacak yöntemlerden biri olarak majik güçten yararlanılmaktadır. Bu gücün yer aldığı ve gücü üzerinde taşıyan bir başka majik güç olarak yılan karşımıza çıkmaktadır. Yaşam ve ölümün simgesi olmasının yanı sıra kurtarıcı olarak da kabul edilen yılan (Emiroğlu, Aydın, 2003, s. 914) incelediğimiz metinde kutsal mekân koruyucusu olarak yer almaktadır. Metindeki anlatıma göre Kudüs'te bir cins yılan vardır. Bir kimseyi bu yılan türü soktuğunda Kudüs topraklarından bir karış bile uzaklaşırsa ölür. Ancak bir sene Kudüs'te ikamet edip daha sonra ayrılırsa ölmez, fakat bir seneden bir gün bile eksik olursa yine ölürdü (Hıfzî, 2023, s.182). Metnimiz dışında yılanın koruyuculuğu üzerine başka toplumlar arasında da farklı ve yaygın inanışlar gelişmiştir. Bunlardan biri Batı Afrika'da Fernando Po adasında görülmektedir. Bu adadaki İssapoo halkı kobra yılanına kendilerine iyilik ya da kötülük, hastalık ya da ölüm bulaştırabilecek koruyucu tanrı olarak bakmaktadır (Frazer, 1992, s. 94). Bunun dışında Thesmophoria'da domuz, çörek ve çam dallarının atıldığı Demeter ve Poserpia kutsal uçurumlarındaki mağaraları buraya atılanlarla beslenen yılanlar korumaktadır (Frazer, 1992, s. 48). Ayrıca Zulular her insanın kendisini koruyan, kendisine yardım eden, kendisiyle birlikte yaşayan, gezen, uyuyan bir tür gizemli yılanı (ihlozi'si) olduğuna inanır (Frazer, 1992, s. 300).

Verilen örneklerde sadece köpek ya da yılan gerçeğine dair duyulan korkular değil aynı zamanda bu hayvanların nesnesi olan maji gücünün arkasında bulunan insanın en ilkel korkusu da yatmaktadır. Şeytani güçlerin etkisinden ya da cinlerin hiddetinden duyulan korku (Freud, 2021, s. 60) ya da şeytansı olanın dokunulmasına duyulan korku (Freud, 2021, s. 61). Bu korku bir noktada bu gücü üzerinde taşıyan majik nesnelerin uzak durulması gereken tasvirler olmasına neden olmaktadır. Ancak mitolojideki kural gereği kendisinden daha büyük bir aşama tarafından yenilgiye uğratılıp alt düzeye düşen aşama, devam etmekle birlikte yerini sonraki aşamaya bırakır (Freud, 2021, s. 62). Buradaki korku da yerini kutsal olana bırakmakta, kutsal olanı koruyan nesneye dönüşmektedir.

Toplumlar kendilerine gelebilecek tehlikelere, hastalıklara karşı çeşitli önlemler almaktadır. Bu önlemlerden biri olarak da ateş görülmektedir. Orta Çağlarda Tatar hanını ziyaret eden elçiler,

han ile görüştürölmeden önce yanlarındaki eşyalarla birlikte iki ateş arasında geçirilir, böylece elçiler hana yapabilecekleri kötü büyü veya zararlı etkilerden arındırılmış olurdu (Frazer, 2004, s. 154). Ateşin her şeyi temizlediği ve kötü ruhları kovduğu inancına bağlı olarak Batı Göktürk hakanına gelen Bizans elçileri de ateşler arasında geçirilmişlerdi. Bu inancın izlerini Başkurt ve Kazaklar'da hastanın iyileştirilmesi için yapılan alaslama (ateşte temizleme) adı verilen törende de görebilmekteyiz. Ayrıca Yakutlarda da kötü ruhları kovmak için benzer bir ayin yapılmaktadır (İnan, 1986, s. 74).

Anadolu'da büyüü bozmak, uğursuzluğu gidermek ya da doğa üstü güçlere karşı ateşten yararlanılmaktadır. Bunlardan dikkat çekici olanlardan biri gelinin uğursuzluğunu gidermek, iř gücünü, dayanıklılığını etkilemek, onu istenilen biçime sokmak için tabanın ateşe bastırılmasıdır. Büyü yolu ile bağlanan kimseleri çözmek için de yine bir vasıta olarak ateş kullanılmaktadır. Ayrıca ölenin mezarının başında ölü üşümesin ve karanlıkta kalmasın diye akşamleyin ateş yakılırken doğaüstü kötü güçlere bağlanan Ay ve Güneş tutulmasında da yine ateş yakılır (Örnek, 1966: 80-95).

Mirajuri kabilesinde ateş bir başkasına zarar vermek için bir vasıta olarak kullanılmaktadır. Kara büyü olarak adlandırılabilcek bu güçte bir kimseye ait eşya başka bir şeyle pişirilir ve üzerine zenci bir doktor tarafından bir şeyler okunursa ateş erkeğin kokusunu yakalayıp ona zarar verir (Frazer, 2004, s. 195).

Ateşin kimi topluluklarda ise arınma aracı olarak kullanıldığı görölmektedir. Kuzey Amerika Creek Kızılderili'leri arasında eski yılın bitimi yeni yılın başlangıcı olan "ilk meyve şenliği"nde başrahabin iki odun parçasını birbirine sürterek yaktığı ateşin cinayet hariç bütün geçmiş suçları bağışlattığına inanılırdı (Frazer, 1992, s. 77-78).

Ateşin günahkâr ya da suç işlemiş kişileri cezalandırma aracı olarak kullanımına dair bir örneği de metnimizde görebilmekteyiz. Kuzey Amerika Creek Kızılderili'lerinde cinayet suçuna karşı müsamaha gösterilmemesi durumuna dair hassasiyet metnimizde de görölmekte hatta bunun yanı sıra cinayet suçu işleyenler ateş ile cezalandırılmaktadır. Ancak metnimizdeki ateş; günahkâr ve katilleri tespit edebilmek için düzenlenen ve bunları kendi içsel gücü ile yakalayan ve daha sonra yakarak cezalandıran bir nesnedir (Hıfzî, 2023, s. 181).

İncelediğimiz metinde dikkat çeken örneklerden biri de yalancı şahitlik ya da zor davalar için kullanılan halı örneğidir. Bir kimsenin müşkül ve ihtilaflı davası olup da şahit bulamadığı ya da kadı davada uyuşmazlığı çözemeyip hüküm veremediği durumlarda bir havuz üzerine havuzun üzerini kaplayacak büyüklükte düzenlenmiş halı kullanılırdı. Davasında haklı olan kişi halı üzerine bassa, halı üzerinde sıçrasa dahi halı ıslanmazken davasında haklı olmayan kişide halı suya batardı (Hıfzî, 2023, s. 182-183). Frazer'in imitatif ya da homöopatik olarak adlandırdığı gerçekteştirilen eylemle beklenen olay arasındaki benzerlik ilişkisini (Freud, 2021, s. 136) verdiğimiz halı örneğinde görebilmekteyiz: Doğru ve haklı olanların geçebileceği Sırat Köprüsü ile yalan şahitlikte bulunan ya da davasında haksız olan kişilerin üzerinden geçerken halının batması, ya da kişinin havuza düşmesi arasındaki benzerlik ilişkisi. İncelediğimiz metinde halı örneğine benzer aynı amaca yönelik bir başka nesne daha kullanılmaktadır: Boşlukta asılı duran birbirine bağlı bir dizi zincir. Eğer hak sahibi bir kişi haklı olarak gelirse ve elini zincire uzatırsa uzattığı gibi eli erişirdi. Eğer bir kişi haksız ise veya doğru olmayan, gerçekte ilgisi bulunmayan bir iddia ile gelirse elini ne kadar zincire uzatsa da yetişemezdi. Zincir yukarı çekilirdi (Hıfzî, 2023, s. 183-184).

Toplumsal düzen ve kutsal mekânların korunması üzerine inanışlar gelişmekte, nesnelere majik güçler verilmektedir. Bunlardan biri de X. ve XI. yüzyıllar arasında yaşamış Hâkim Biemril-lâh'ın Mısır'da ele geçirdiği hazineler içinde yer alan Ebu'l-Hevl adında insan suretindeki nesnedir. Bu nesne çalınmış nesnelerden ve gapten haber verebilirdi. Hâkim hükmü altındaki şehri hırsızlardan korumak, onları bulup cezalandırmak için hırsızların nerede ve kim olduklarına dair bilgileri bu nesneden alır, bu nesneden faydalanırmış (Mütercim Asım Efendi, 2014, s. 5249). Konuyla ilgili olarak dikkat çekici bir başka nesne ise ele aldığımız metinde yer alan zalim kişilerin Kudüs'e girmelerini engellenmek için hazırlanan kapıdır. Zalim bir kişi Kudüs'e girmek istediğinde bu kapı onu sıkır, ta ki zulmünü itiraf edip tövbe edinceye kadar bu durumdan kurtulamazdı (Hıfzî, 2023, s. 182).

Kutsalı koruma konusu olarak mekânın dışında peygamber soyu da metinde yer almaktadır. Mescid-i Aksa'da Zekeriya mihrabında bir kimsenin Hz. resulün soyundan olup olmadığının tespit edilmesini sağlayan asalar vardır. Eğer bir kimse Hz. resulün soyundan ise asaya elleri yapıştığı zaman asa ellerini yakmaz, ancak değil ise asa ellerini yakardı (Hıfzî, 2023, s. 182).

İlkel insanın bilgeliğinin özülle özlemlerini bulabileceğimizi umduğumuz büyü ile ilgili bugünkü sosyolojik araştırmalar büyüün bir amacın aracı olarak saf pratik nedenlerden ötürü yapıldığı, gelişmemiş yüzeysel inanç tarafından yönlendirildiği, basit, yeknesak bir teknikle uygulandığı sonucuna ulaşır (Malinowski, 1990, s. 59). Ayrıca nesne ile büyüü arasında bir bağ vardır. En ufak bir sapma söz konusu olduğunda bu bağ bozulur (Malinowski, 1990, s. 64). Nitekim incelediğimiz metinde haklı ile haksız ayırt etmek için asılı duran zincirin bir hile ile büyüünün bozulduğu ve metinde yer alan diğer tılsımlı nesnelerin de yapılan hileler nedeniyle tılsımlarının bozulduğu ve yazarın yaşadığı döneme bu tılsımlı nesnelerin bu yüzden ulaşmadığı bilgisi paylaşılmaktadır (Hıfzî, 2023, s. 184-185). Tılsıma bağlı olan ve insan ile nesne arasındaki ilişkinin niteliği olan büyü, gerek incelediğimiz metinde gerekse de diğer kabile ya da toplumlarda görüldüğü üzere her zaman değil, kendi geleneklerine bağlı belirli durum veya olaylar karşısında etkilidir.

Sonuç

Nesneler üzerinden aktarılan bilgiler toplumun bazı yönleriyle zamanına ait dünya algılayışını sunarken insan ve nesneler arasında kültürel deneyimlere dayalı kurulan ilişki; kimliklerini oluşturmakta, birliktelik ve aidiyet duygusunu güçlendirerek toplumsal grup üyeliğini pekiştirmektedir.

İnsanların gözlem ve kavramada eksik bilgi ve yetenekleri, tehlikeli durum ya da kritik zorluklar karşısında onları çıkmaza sürükleyerek çözüm arayışına götürmektedir. Bu durumda büyü pratik bir yöntem sunarak insanların çıkmazları aşarak kritik zorlukların üstesinden gelmesini sağlamaktadır. Büyü insana direnç, güven ve iyimserlik sağlayıp onu karamsarlık, korku ve kararsızlıktan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle büyü toplumun algı ve anlayışını bugüne taşıyan, gizini çözen formüllere dayalı kapalı anlatımlar olarak ifade edilebilir.

İnsan kendi tarihsel ve coğrafi koşullarına karşı kendi gerçekliği içinde uyum sağlamaya çalışmakta ve ideal insana ulaşabilmek ve öngörülen nitelikleri sağlayacak araçları elde edip kullanabilmek için bu yönde çaba sarf etmekte ve bu doğrultuda davranış sergilemektedir. Metnimizde tespit edilen örnekler de bu niteliklere sahip toplumsal ya da bireysel inanç ve davranış geliştirebilmek için gösterilen çabanın sonucu nesne ya da sembollerden oluşan araçlar olarak kabul edilebilir.

Metinde yer alan büyüsel maddi nesneler doğüstü tasarımından ziyade büyü etkisi tasarımı ile fiziksel güç anlamı taşımakta ve olaylar karşısında da bu durum metinden izlenebilmektedir. Metinde toplumsal yaşamı korumak ve sosyal yaşam düzenini sağlayıp devam ettirmek için yapılan tılsımlarda ateş, köpek figürü, kapı, asa, havuz, zincir gibi nesneler kullanılmaktadır. Tılsımlarda kullanılan bu nesneler; arınma aracı, bir başkasına zarar verme, oluşabilecek tehlikelere ya da hastalıklara karşı çeşitli önlemler alma, büyüyü bozma gibi çeşitli amaçlar için kullanılmakta; yaşam ve ölümün simgesi ve kurtarıcı olarak kabul edilen yılan ise koruyucu varlık olarak metinde yer almaktadır.

Extended Abstract

Objects, events and phenomena are perceived by societies according to their own imaginary worlds and are defined and interpreted accordingly. These perceptions and interpretations, which lead to the formation of some taboos and understandings, make social unity strong and ensure that individuals stay away from behaviors or actions that will harm members of society or social life. As one of the methods used to punish criminals who violate this situation and understanding, magic power is utilized. Magic or maji, which has a practical structure aiming for quantitative results, can be considered as the fulfillment of human needs, tendencies, requirements and goals with certain techniques depending on certain principles. Magic, which is defined as a set of actions and procedures aiming to use supernatural powers to achieve a certain goal, is classified as sympathetic (imitation and contact spells), white, black, active and passive magic. Unlike active magic, which seeks to influence supernatural forces and bring them under its will, passive magic is defensive magic that involves avoiding harmful effects. When the concept of magic, which is used to obtain and realize things that cannot be achieved by known means by using some hidden powers and which aims to affect nature and natural laws, is considered, it is seen that this concept is also related to concepts such as “fetish, anima, mana, maji, talisman”.

People's lack of knowledge and skills in observation and comprehension leads them to search for solutions in the face of dangerous situations or critical challenges. In this case, magic offers a practical method to help people overcome deadlocks and overcome critical challenges. Magic provides people with resilience, confidence and optimism and distracts them from pessimism, fear and indecision. For this reason, magic can be expressed as closed narratives based on formulas that carry the perception and understanding of society to the present day and solve its mystery.

Human beings try to adapt to their own historical and geographical conditions within their own reality and make efforts and exhibit behavior in this direction in order to reach the ideal human being and to obtain and use the tools that will provide the envisaged qualities. The examples identified in our text can also be considered as tools consisting of objects or symbols as a result of the effort to develop social or individual beliefs and behaviors with these qualities.

Today's sociological research on magic, in which we hope to find the essence of the wisdom and aspirations of primitive man, leads to the conclusion that magic is practiced for purely practical reasons as a means to an end, guided by undeveloped superficial faith, and practiced with a simple, uniform technique. Magic, which depends on the talisman and is the quality of the relationship between a person and an object, is not always effective, as seen in the text we have analyzed and in other tribes or societies, but only in certain situations or events that depend on their own traditions.

In this study, the effect of magic in the social structure, the perspective of societies on magic and the common beliefs on the protection of magic are tried to be revealed on the basis of the protection of objects with magical powers organized to protect Jerusalem, which is considered sacred in Fezâ'il-i Bayt al-Mukaddes, a manuscript from the 17th century Ottoman period. The article first focuses on the terms magic, maji, talisman and related terms such as fetishism, anima, alchemy and chemistry. Then the human-magic/magic-object relationship is discussed. After providing information on the protectiveness of magic and the folk beliefs about it in Fezâ'il al-Bayt al-Mukaddes, the study is completed with the conclusion section in which the findings are evaluated.

Kaynakça

- Boratav, P.N. (1984). *Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Crow, W.B. (2002). *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*, çev. Fulya Yavuz. İstanbul: Dharma Yayınları
- Çağbayır, Yaşar. (2017). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal Dinin Ve Folklorun Kökleri I*, çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınları
- Frazer, J. G. (1992). *Altın Dal Dinin Ve Folklorun Kökleri II*, çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınları
- Freud, S. (2021). *Totem ve Tabu*. İstanbul: Say Yayınları
- Hıfzî. (2023). *Fezâ'il-i Beytül-Mukaddes*, hzl. Serdal Kara. İstanbul: Kriter Yayınları
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Kubbealtı Lugatı*. <http://lugatim.com/s/b%C3%BCy%C3%BC> (Erişim tarihi: 2024)
- Malinowski, B. (1990). *Büyü, Bilim ve Din*, çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabalıcı Yayınları
- Mütercim Asım Efendi. (2014). *Kâmûsu'l-Muhîd Tercümesi* (Cilt 6). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınlar
- Nişanyan Sözlük*. <https://www.nisanyansozluk.com/> (Erişim tarihi: 2024)
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları
- Örnek, S. V. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Rescher, O. (2007). Resim. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 34, 579-582.
- Tietze, A. (2023). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* (Cilt 7). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 2024)

